

érdekes költőegyeniséget tüntetett ki a díjjal. Egy 47 éves költőt, aki két évtizeddel ezelőtt a balkáni ifjúsági kongresszuson aratta első sikereit verseivel, s azóta több mint húsz próza- és verstermést összegező könyvet adott ki, s majd ugyanennyit zárt asztalfiókjába meg nem jelentetett kéziratként.

E magában véve szokatlan termékenység részben abban leli magyarázatát, hogy Slobodan Marković újságíróként, riporterként állandó mozgásban van, járja az országot, ismerkedik az emberekkel, igen gyakran az országhatárokon túl is. És a magát riporternak, költőnek, festőnek, bohémnek, csavargónak, szenvedélyes horgásznak, lucullusi lakomákat kedvelő embernek nevező költő: a fényes társaságok és az éjszakai menedékhelyek, sokszor ismeretlen irányú hajókirándulások után is gyakran följegyzí, megörökíti azt (riportban, versben vagy rajzban), amit látott, tapasztalt, átélt. Költészete így hát sokrétű, életszerű, ám ugyanakkor egyenetlen is. Főképp a *Luka* előtti kötetekben, mivel a futó benyomásait sietve papírra vető költő nem mindig tudta és tudja vessé, költészetté vagy éppen klasszikus cizelláltságú dallá lényegíteni az ihlető erővel bíró dolgokat, gondolatokat, élethelyzeteket.

De a hatalmas termékenység, a dús verstenyészet az igazi értékek és gyöngyszemek kiszűrését is lehetővé teszi. Korábbi köteteiből válo-

gatva, és újabb verseit közreadva, így sikerült Slobodan Markovićnak, a közkedvelt — bár irodalmi díjakkal mind- eddig nem jutalmazott — költőnek a *Kikötő* című kötetében egy olyan költészetet felmutatnia, amely élmény- és gondolatanyagánál, útkeresésénél és magára találásánál fogva figyelmet érdemel. Figyelmet érdemel, mert Marković, a középkori vándorénekesek, vagabundok és nyugtalan vérű lázadók módjára úgy énekel, hogy közben a jelenből a múltba, a régmúltból a jövőbe átnyúlva állandóan az embert keresi. Még akkor is, ha nemrégben úgy nyilatkozott, hogy a költők nem válthatják meg szívükkel a világot, mivel nincs nekik ilyen hatalmuk, nem képesek a csodatételre.

Kötetének olvasásakor és verseinek fordításakor mégis úgy éreztem: legjobb verseiben sikerült neki ez a csodatétel. A kötet címadó verse, a részben tragikus, részben nosztalgikus hangú *Kikötő*, s nemkülönbön az Üzenet számára kiválasztott néhány más verse is bizonyosság erre.

Egy nagyobb lélegzetű jegyzethez több értékes versét is kiemelhetjük volna, de nyilván már ennyiből is kiérződik és kicseng Slobodan Marković költészetének és versvilágának igazi jellege. Kötetének olvasói bizonyára nem fognak csalódni, hiszen eddigi költészetének legjavát tartják majd a kezükben, egy kicsit úgy, mint a békét és a költészetet megtestesítő s az özönvíz elől menekülő mitológiai galamb is — csőrében az olajágat.

SZÜCS IMRE

HAZÁT KERESŐBEN

CSANÁDI IMRE: *Összegyűjtött versek*.
Magvető, Budapest, 1975.

Számomra — mióta kezembe került Csanádi Imre *Erdei vadak, égi madarak* című kötete — a modern költé-

szet és az évszázados örökség viszonyának érvényes rendje jelenti Csanádi Imre költészetének újdonsá-

gát és egyéniségét, — azt a vívmányt, amelyet költészete hozott. A korai versekben legfeljebb a tárgyias-leíró hang biztonsága, a forma arányossága és az érdeklődés történelmi-közéleti jellege ígérte a későbbi eredményeket. A dunántúli falu életéről, gondjairól, a háborúba, katonaságba kényszerített fiatalok sorsáról, panaszairól tudósítottak ezek a korai versek; anélkül, hogy a „nagy költészet” elragadó hatalma megszólalt volna bennük. (Bár közöttük is volt néhány szép és ígéretes darab: a *Dudvatúze*, az *Öregasszony mulatságára*, a *Berdicsevi nyírfákra* gondolok.) Aztán egyszerre — miként a jelentős művek, szinte előzmények nélkül — megszületett a „nagy költészet” első hirnöke, a *Bornemisza Péter*:

*Pörnye kerengett mi országunkon,
 eget beborítván,
 rángó tetemek nyárson nyuvadtak,
 felhőkre vonítván,
 jámbor kegyesek nyúlként inalltak,
 tort' ült vala hitvány.*

*Mitévő légyen, nyelvén akinek
 szavak dagadoznak?
 fojtja torkába: oldalán is ki
 sebbel fakadoznak, —
 feltárja száját, félvén is hősen
 támad a Gonosznak!*

Akkoriban — 1955-ben — félreért-hetetlen jelentése volt ennek a versnek: a történelmi gondok szorításában vergődő emberről beszélt, s arról a felelősségről és elkötelezettségről, amelyet a fogalmazás, a költészet kíván meg művelőitől.

A Bornemisza-vers után pedig az *Erdei vadak, égi madarak* következett, újra a felelősségtudat vallomása: „Nem pénz, nem rendjel, nem is hír vont engem, / s ha hír, nem akármí, / de hogy ércclábon tudjak a zajló / időben megállni... /Nézhessem tisztán, meg ne piruljon / miattam utódom, / s melyből vétettem, nevemre a köznép / el ne komorodjon”. S azután a többi: a *Húzd rá, cigány*, a *Halottvivők éneke* és a *Nyolcasok*. A kor nagy lírai kivirágása — Illyés Gyula, Benjámin László, Juhász Ferenc, Nagy László új versei, Szabó Lőrinc visszatérése — idején is nyilvánvalóvá lett, hogy jelentős költészet született, liránk egy fontos lehetősége találta meg újra sajátos alakzatát.

Ez a lehetőség és alakzat a modern — korszerű — élményvilág és az archaikus forma egybehangzásában öltött testet. Csanádi versei ugyanis egyféle történelmi közérzetre rimeltek: a magyar tizenhatodik század szorongását, veszendőségérzését és konok szolgálatvágát, elkötelezettségét idézték fel. Egy kor vagy egy korstílus idézésének mindig lényegre mutató oka van. Így idézte Ady Endre a kuruc költészetet: saját mondanivalójához és közérzetéhez találta meg benne a kifejezés lehetőségét. S így fordult a népi írómozgalom a XVI—XVII. század világához, művelődéséhez, hőseihez és stílusformáihoz. Németh László tanulmányai az erdélyi emlékirókról: Bethlen Miklósról és Bethlen Katáról, Heltairól, Szenczi Molnárról, a vizsolyi bibliáról, drámái Apáczairól és Misztótfalusról, Féja Géza Régi magyarsága eligazító jelzéseket kerestek a régi századokban. Ugyanazokat a kérdéseket hallották akkor elhangzani, amelyekre nekik maguknak is választ kellett adniok. A süllyedés, a szétszóródás és a megmaradás akkori vitáira fűleltek, s a biztató szót lesték, amely háromszáz év távlatából szólt a huszadik század magyarságához. A helyes választ kutatták a „régii magyarság” századai-ban, mindegyikük a maga módján: Németh a gondolkodó erő és a történelmi realizmus teljesítményeiben, Féja egy kurucos-kálvinista ideálban. „A régi magyarság — írta Németh László — éppolyan nagy tartály, mint a magyar nép, s a kettőből tulajdonképpen egy vödörrel merhatsz.”

Csanádi Imre valamivel később, de érvényesen és hitelesen csatlakozik a „régii magyarság” eme vallatóihoz. Ő is egy nehéz korszakban tekint vissza a nemzeti történelem válságos, ám hatalmas tartalékokat rejtő korszakába. Ő is a válságok leküzdéséhez remél erőt Bornemisztól vagy a tizenhatodik század prédikátoraitól és énekeseitől. S mivel azok közé a kevesek közé tartozik, akik az irodalomtörténész biztonságával és a költő érzékenységgel vették birtokukba a régi magyar költészet kincsait (hatalmas antológiája: a *Magyar valóság versei* bizonyítja ezt), fel tudja használni a régiség stílusát, nyelvi alakzatait. Vagyis inkább a korszerű és személyes mondanivaló kifejezésére tudja mozgósítani őket; úgy, hogy a régi alakzatok jelentésbeli „aurájával” egészíti ki mai élmé-

nyeit, kifejeznievalóit. A stílust a mondanivaló szolgálatába tudta állítani.

A „régí magyarság” stílárís és etikai idézése szabta meg tehát a Csanádi-vers leghitelesebb és legszemélyesebb alakzatát. És ez az alakzat jelentkezett azután azokban a költeményekben, amelyek a korral és a nemzeti történelemmel vetettek számot. A Bornemisza-vers vagy a *Halottvivők éneke* után leghangsúlyosabban talán Az 56-os évre soraiban. E vers a régi panaszló krónikák, krónikás siratók hangját követi, elődje talán Ady nagy verse: a *Krónikás ének 1918-ból* lehetne. Ugyanaz az „epikus” hang, ugyanaz a fokozatosan emelkedő fájdalom szólal meg itt, mint korábban a világháború vérengzését krónikába szedő Adynál. A szörnyűségek láncolata az árvíz-földrengéstől a Fertőbe fulladt csecsemők képéig emelkedik. Ady kilátástalan keserűséggel fejezte be a maga versét: „Hálálmezőkön bitófák épülnek, / Nagy tetejükre kövér varjak ülnek, / Unják a hullát, el s vissza-röpülnek, / De az emberek meg nem csömörülnek.” Csanádi másként zárja le a krónikát: a nemzet életerejéhez, a jövődőhöz és a történelemhez fellebbez, reménykedik.

Az 56-os vers a reménykedés — az újrakezdés és a kiegyenlítődé — szólalmával zárult tehát. És ez a szólalm hangzott fel azután a hatvanas évek néhány súlyos versében: a *Hazát keresőben* és az *Egy hajdani templomra* soraiban. Az utóbbi költemény ugyanazt a „régí magyarságot”, prédikatori szellemet idézte fel, mint korábban a Bornemiszára hivatkozó sorok. A régiség ébresztgetését azonban most a bizalom szövö át: Csanádi a protestáns erényeket — a helytállást, a konok hitet, a hűséget — állítja példa gyanánt: azokat az erényeket, melyek a török és német csapásai alatt vérző országban is megtartották a nemzetet. A *Hazát keresőben* pedig azt a szólalmot hozta, amelyet az *Erdei vadak...* csendített fel éppen tíz évvel e vers születése előtt: az elkötelezettségről és tisztességről beszél. De most ez a szólalm is több bizalmat, belső békét sugall: „Diadalt, harácsot kinevetek, / de végzem, amit végezhetek: / a tisztességért, becsületért, / gyerekeimért és öregeimért, / elgyöngülésemben oltalomért, / oltalmas karok közt nyugodalomért.” S végül ez a bizalom válik történelmi — a nem-

zeti sorsot és fennmaradást érintő — reménységge az *Észtek* soraiban. Csanádi egy kis népről beszél, amely önmagát őrizve dacol az idővel, a porlasztó-mállasztó történelem hullámaival, és szorgalomból, okosságból és hűségéből épít gátat a pusztulás ellen:

*Feketén bömböl a Fátum:
Jaj minden apró népnek!
Nem felelnek az észtek,
teszik a dolgukat:
gátat vonnak a szorgalomból,
gátat vonnak a józanságból,
gátat vonnak áradó énekekből,
építik magukat parttá.*

Ezekben a sorokban válik foghatóbb és tárgyyszerűbb bizalomná az a történelemfilozófiai fellebbezés, melyet az 56-os krónika fogalmazott.

Ezek a versek bontakoztatják ki az olvasó előtt Csanádi Imre költészetének arcvonásait. Van azonban ennek az arcnak egy olyan vonása is, amelyre általában kevesebb figyelem jut. Csanádi néhány újabb — a hatvanas évek második felében írott — versére gondolok. Ezek a versek a modern ember filozófiai közérzetéről vallanak. A kor kínzó élményei, felismerései Csanádit is megvallatták, s az emberiség általánosabb — vagy az ember ontológiai helyzetét érintő — kérdéseire ő is elvontabb feleletet adott. Ő is átélte azokat a dilemmákat, amelyek a modern tudományban, elsősorban a természettudományban tájékozódni igyekvő embert vallatják. Elsősorban a *Csillagforgó* című vers hordozza ennek az élménynek a következményeit. Mióta a kozmológia tudományos felfedezései, a csillagászat és az űrhajózás eredményei közismertté váltak, nem csupán néhány szkeptikus bölcs, hanem egyre több gondolkodó s helyét kereső ember méri össze a kozmosz nagyságát az emberi lét esetlegességével. A „csordákban örvénylő csillagok”, a „törvényeink pókhálórácsán átrobogó táltoslovak” (Csanádi lidérces metaforái ezek): a világegyetem és a „férgek-nél nyomorultabb” ember szembesítése kínzó bizonytalanságot, keserű relativizmust okoz; e szembesítésben töpének érzi magát az ember, s nyomorult komédiának látja a történelmet. Csanádi, mint a modern filozófus költők már annyiszor, e kiábrándító számvetés terhétől akar bennünket megszabadítani, mikor az emberi küzdelem, sors s az emberiség ha-

talmas vállalkozása: a történelem értelmét, méltóságát keresi, s hitet tesz az ember küldetése, igaza mellett. E belső küzdelem, s e humanista válaszcím alakítja ki azt a költői-em-

beri tartást, mely Csanáditól eddig sem volt idegen, s melyben veszélytudat és elszántság, tragikus tépesség és munkára, küzdelemre vállalkozó felelősségérzet találkozik.

POMOGÁTS BÉLA

KÖLTŐI VISSZATÉRÉS

IVO POPIĆ: *Svijet oko mene.*
Osvit, Subotica, 1976.

Ivo Popić verseskötete valójában költői visszatérést jelent az el nem fejtett, forrón szeretett szülőföldre, a tengerpartra, ahogyan azt a költő a *Tenger* című költeményében ki is jelenti:

*„Visszajövök, tenger, partjaidra,
hogy viszontláthassuk egymást újra.”*

Jellemző a tenger aktív szerepe ebben a viszontlátásban: nemcsak a költő látja majd újra a tengert, hanem az is őt. Ugyanilyen önálló, emberrel egyenrangú életre kel Popić verseiben a tengerparti táj minden jelensége: a reményit keltő világítótorony, a titokzatos olajfa, a halált sejtető ciprus, a festői szépségű fehér vitorla, a part menti városok, a beszédes vagy elnémult utcák, az ódon freskók, a bárkák, a víz, a kő. Igen, legfőképpen ez a két leggyakrabban megjelenő és legváltozatosabban ábrázolt motívum, a víz és a kő, amelyek valóban a legjellemzőbbek a tengerparti tájra. A követ is ugyanúgy, mint a vizet, a tengert, Popić *éző lényként* éli át és írja le. A *kő meg én* című versében vizek feletti koronának nevezi a követ, a tengerből kiemelkedő sziklát, amelynek sorsát saját életével hasonlítja össze:

*„Ne add meg magad az időnek,
te korona a vizek felett.
Sebeidet a szél csókolja,
én kinnal lázadok kín ellen.”*

A tengerpart anyagi jelenségeihez hasonlóan e táj természeti tüneményei is jelentős szerepet játszanak Popić verseiben. Így például a hajnal, a nappal, az alkony, az est, az éj, az évszakok. De ezekben a költeményekben is a táj jellegzetes motívumai képezik a háttérét, vagy szimbolizálják az eseményeket, mint például az *Ősz* című versben is:

„A föld a kővel osztja meg bánatát.

A szőlőskert meghal az ember ablakán.

*És mindezek után
hiába keresel beszédet az utcán.”*

Jellemző Popić költészetére, hogy míg verseiben a holt tárgyak életre kelnek, addig élőlényekről — a fákat kivéve — úgyszólván alig ír. Néhány költeményében szerepel az erdő, egy verse a halról, egy másik a halászlóról szól. De a hal és a halász is csak mint a tenger életének színtöltője jut kifejezésre. Emberi kapcsolatokról szóló gondolatok, egy másik emberi lényhez szóló sorok hiányoznak ezekből a versekből. Két magyarázata is lehet ennek a ténynek: a egyik az lenne,